

V. Emberi jogok – nemzeti jogok

1. Néhány kérdés

Mivel az emberi jogok egyik alapvető jellemvonása egyetemességük, ezért módosítanunk kell a kérdést. Az eredeti kérdésre – a nemzeti kisebbségek jogai emberi jogok-e? – adandó válasz akkor feleltethető meg az egyetemesség követelményének, ha nem maradunk a kérdés szabta keretek közt. Ha ugyanis csak a nemzeti kisebbségek nemzeti vonatkozású jogainak emberi jogi természetét próbáljuk igazolni, akkor óhatatlanul elszakítjuk azokat mások hasonló természetű jogaitól, akik csak abban különböznek a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyénektől, hogy nem élnek kisebbségben.

Ezért ezen a ponton vizsgálatunk fókuszába nem csupán a nemzeti kisebbségek nemzeti vonatkozású jogai kerülnek, jóllehet azok képezik e jogok legkritikusabb területeit, minthogy azokat sértik meg a leggyakrabban, hanem a nemzeti jogok általában. Fel kell tehát vetni a kérdést, hogy emberi jogok-e a nemzeti többséghez tartozók nemzeti jogai. És ebből következően emberi jogok-e a nemzeti jogok, tartozzanak a velük élni kívánó személyek akár nemzeti kisebbséghez, akár nemzeti többséghez?

Először vizsgáljuk meg a nemleges válasz politikai következményeit! Ha tehát nem emberi jogi természetűek a nemzeti jogok, azaz teljes egészükben kívül esnek az emberi jogok körén, akkor a liberális demokráciákban természetesen a mindenkori többség hatáskörébe sorolhatók. Ám a nemzeti jogokról ebben az esetben sem dönthet a mindenkori nemzeti többség, hanem – amint az már John Stuart Mill kapcsán kiderült – a mindenkori politikai többség hatalmába kerül a döntés, amely nem feltétlenül azonos a nemzeti többséggel. Ha pedig a mindenkori politikai többség dönthet a nemzeti jogokról, akkor azt nemcsak a nemzeti kisebbségek tagjainak vonatkozásában teheti, hanem

a nemzeti többség tagjainak vonatkozásában is. Következésképpen az egyének nemzeti jogait a mindenkori politikai többség szabhatja meg. Akarata szerint természetesen különbséget is tehet az egyes egyének nemzeti mivolta között, eltérő értékcsoportokba sorolva az egyes egyéneket, sőt akár egész társadalmi rétegeket, csoportokat is. Dönthet az egyén nemzeti és kevésbé nemzeti besorolásáról, de teljesen ki is rekesztheti őt az adott nemzet köréből. Döntését ebben az esetben jogosnak kell elfogadnia, még ha helyteleníti is. Az érintettek csak egyféle eszközzel léphetnek fel ellene: politikai eszközökkel kell megkísérelniük a többségi hatalom megszerzését, és annak részeként a nemzeti mivolt meghatározásának jogát. E hatalom birtokában pedig megváltoztathatják a többségi hatalom korábbi birtokosának döntéseit, másként határozva meg a nemzeti jogok jellegét. Ebbe persze akár az a lehetőség is belefér, hogy akiket korábban nemzetileg magasabb szintű kategóriába soroltak, most alacsonyabba kerülnek, sőt akár ki is rekeszthetők a nemzet tagjai közül. Ez természetesen megtörténhet magukkal a besorolókkal, tehát a többségi hatalom gyakorlóival is, ha elveszítik a többség támogatását, majd ennek eredményeképpen a döntéshozatalban elfoglalt többségi pozíciójukat. Mivel tehát a nacionalizmus elemeinek katalógusa nem véglegesíthető, ezért a többségi döntéshozatal önkényes jellege sem zárható ki pusztán a döntéshozatal többségi jellege által.

A másik lehetőség annak a hipotézisnek a megvizsgálása, hogy a nemzeti jogok teljes egészükben emberi jogok. Ebben az esetben azonban a nemzeti elnyomás jogát is az emberi jogok közé kényszerülnénk sorolni, ami nyilvánvalóan képtelenség, még ha a nemzet jogainak ilyen értelmezése létező jelenség is.

A harmadik lehetőség, hogy a nemzeti jogok nem esnek teljesen kívül az emberi jogok körén, egy részük megfelel az emberi jogok feltételrendszerének. E lehetőség kapcsán mindenképp azt kell megvizsgáljunk, hogy a nemzeti jogok morális alapjai közt találunk-e olyan elemeket, amelyek kapcsán indokolt lehet e jogok legalább egy részének emberi jogi minősítése. Ehhez azonban át kell gondolnunk az egyén nemzeti jogainak morális alapjait.

Nyilvánvalóan felvethető a kérdés, hogy az emberi jogok eddigi koncepciója tovább bővíthető-e egy újabb vitatott területtel.

Ugyanakkor az emberi jogok elmélete a modern társadalom értékrendjének egyik legdinamikusabban fejlődő területe. A jog nem statikus elemek összege, hanem rendelkezik a növekedés és fejlődés képességével.²¹⁸ Éppen ezért a jog olyan koncepciója, amely nem számol e dinamikával, nem tekinthető kielégítőnek. Ha pedig az ember nemzeti méltóságának tisztelete morális joga, akkor indokolt felvetni a kérdés emberi jogi besorolását.²¹⁹ De indokolt azért is, mert a nacionalizmus az elmúlt évszázadok és jelenünk egyik legjelentősebb politika és társadalomformáló eszméje.²²⁰ Éppen ezért az emberi egyenlőség és szabadság kereteinek megadása és biztosítása nélkül ezen eszmeáramlat által létrehozott renden belül éppúgy aligha beszélhetünk szabad világról, mint például a vallás szabadságának kivívása idején.

Az ember nemzeti jogainak általunk eddig megadott morális alapjai azokat a kritériumokat is teljesítik, amelyeket Kis János az emberi jogok etikai elméletének előzetes feltételeiként szab meg. E szerint tartalmaznia kell olyan jogokat, melyek nemcsak megengednek valamit alanyuknak, és nem csupán kötelességeket rónak más személyekre, hanem számon kérhetők és kikényszerítendők. Továbbá nem csupán instrumentális érvekkel igazol jogokat; a belőle származó jogok egy része korlátozó, azaz morális jog. Harmadszor: e morális jogok egy része a jogalany ember voltán alapszik, tehát minden embert egyformán illet, akire a morális vita hatósugarán belül értelmezhető. Negyedszer: egy morális előírás hatósugara olyan emberi lényekre terjed ki, akik között normatív vita tárgyává tehető társadalmi viszony van.²²¹ A nemzeti sajátosságok védelme nyilvánvalóan teljesíti az első feltételt. A második feltétel kapcsán a nemzet általános fogalma és a konkrét megjelenési formáinak ismerete, valamint ezek összevetése az emberi jogok s a liberális demokrácia alapelveivel nyilvánvalóan teret nyit e jogok korlátozó jellege előtt. A harmadik feltételt az egyenlőségelv alapján teljesítik az egyén nemzeti jogai, hiszen annak konkrét tartalma a morális vita kapcsán születik meg, azok közt, akik a morális vita hatósugara alá esnek. Ami a negyedik feltételt illeti, a nemzetállam modern feltételei közepette élő egyének között lehetséges olyan társadalmi viszony, amely normatív vita tárgyává tehető.

Kis János szerint „Egy jog attól emberi jog, hogy igazolása során alanyainak ember voltára hivatkoznak. Minden alanyát azon az alapon illeti meg, hogy az illető – ember. De ez nem okvetlenül feltételezi, hogy (a jelzett sokaságon belül) minden ember a kérdéses jog alanya lehet. Előfordulhat, hogy egy emberi jog csak valamilyen szűkebb osztályra értelmezhető.”²²²

A nemzeti jogokkal tehát nem kell szükségszerűen élnie minden emberi lénynek, s ilyen esetben is igényelhet jogvédelmet. Például a nemzet előtti társadalmi szerkezetben élők a már tárgyalt feltételek mellett akkor is jogosultak sajátosságaik védelmére, ha nem teljesítik az emberi jogok követelményrendszerét. De az embernek persze nem kötelessége élnie nemzeti jogaival abban az esetben sem, ha nem igényli e jogok valamelyikét, azaz nem kötelessége élnie velük.

A liberális nacionalizmus jellegének okán találkozhatunk olyan állásponttal, amely az emberi jogokat a modern állam központi értékének tartja, a nemzeti kisebbségek jogait azonban emberi jogi szempontból mégis problematikus területnek tekinti. Az egyik álláspont szerint a nemzeti kisebbségek jogai egyáltalán nem sorolhatók az emberi jogok közé, a kisebbségek csak olyan jogokkal bírhatnak, amelyek még nem korlátozzák a többség jogait.

A másik álláspont szerint pedig a kisebbségben élők nemzeti jogai részben ember jogi természetűnek tekinthetők, de a nemzeti kisebbségek esetében nemzeti mivoltuknak csak olyan elemeit szabad az emberi jogok közé sorolni, amelyek még nem veszélyeztetik a többség nemzeti hegemóniáját. A korlátozás tehát egyoldalú. A többség korlátozhatja a kisebbség jogait azzal az érveléssel, hogy az ne korlátozhassa a többségét. Mind a két állásponttól elmondható, hogy az egyén nemzeti jogait kirekeszti az emberi jogok köréből, hiszen azok nem vonatkozhatnak minden érintett személyre, azaz univerzális érvennyel nem bírnak.

Az első állásponttal kapcsolatban látható, az egyén nemzeti jogai morálisan megalapozhatók oly módon, hogy az megfeleljen az emberi jogok morális alapjainak. Ugyanakkor a kérdés pozitív megválaszolhatósága feltételezi a kérdés negatív felvetésének megválaszolhatóságát. A kérdés negatív felvetésének jeleznie kell a kérdés pozitív felvetésének megalapozottságát. Ha nem emberi jogok a nemzeti kisebbségek jogai, akkor milyen jo-

gok? Ebből következően: ha ellentétbe kerülnek az emberi jogokkal, milyen legyen a köztük levő viszony? S ennek eredményeképpen mi következik abból az állításból, hogy nem emberi jogok a nemzeti kisebbségek jogai?

Egyszóval a kérdésre, hogy emberi jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai, s ha igen, milyen mértékben, többféle válasz is lehetséges. Mindenekelőtt tömören összefoglaljuk a válaszokat.

Az első ismert válaszlehetőség, hogy jogai alapvetően a nemzeteknek vannak. A nemzetek jogai éppen ezért minden más jog fölött állnak. Ugyanakkor a nemzetek joga az adott állam keretein belül a nemzeti többség jogával azonosítható abban az esetben, ha az adott nemzet jogát mindenek fölött állónak tekintjük. A nemzet az adott állam keretein belül kisebbségben élők jogai fölött áll, következésképpen a kisebbségben élők sajátos jogaik jogokként nem is létezhetnek. Tehát a nemzetet kell a kormányzat képére formálni.²²³ Ebben az esetben a nemzeti többség nyilvánvalóan jogosult rákényszeríteni akaratát a kisebbségre.

A következő válaszlehetőség szerint a liberális állam nemzeti semlegessége abban rejlik, hogy a nemzeti különbözőségek kérdésében nem foglal állást, a nemzeti egyenlőséget az állampolgári egyenlőséggel azonosítja. Láthattuk, hogy ez a modell nem teremti meg polgárai nemzeti egyenlőségét.

A harmadik álláspont szerint a nemzeti kisebbségek jogai mellérendelő viszonyba kerülnek ez emberi jogokkal, minthogy azok nem foglalkoznak a kérdéssel. Persze meg kell vizsgálni, miként működhet a rendszer, ha elfogadjuk azt az állítást, hogy a nemzetiségi jogok a jogok sajátos csoportját képezik, s mintegy kiegészítik az emberi jogok körét. Ebben az esetben természetesen felmerül a kérdés, hogyan viszonyuljanak egymáshoz a formálisan eltérő besorolású jogok a köztük kialakuló esetleges konfliktus esetén.

A negyedik megoldás tehát az az állítás, hogy az egyén nemzeti jogai az emberi jogok közé tartoznak. Ebben az esetben tisztázni kell, hogy hogyan sorolhatók ezek a jogok az emberi jogok közé. Összeegyeztethetők-e a nemzetiségi jogok alapelvei az emberi jogok alapp princípiumaival, következnek-e belőlük? Ha feltételezzük, hogy igen, akkor milyen mértékben? Meg kell továbbá válaszolni azt a kérdést, hogy a nemzeti kisebbségek jo-

gai természetükből következően nem veszélyeztetik-e az emberi jogokat, s azt is, hogy milyen következményekkel jár az emberi jogokra az olyan állapot, amelyben a nemzetiségi jogok kívül rekednek az emberi jogok rendszerén.

Mindehhez természetesen meg kell vizsgálni azokat a nemzetfelfogásokat, amelyekből a különféle válaszok következnek, s velük kapcsolatban kell feltennünk azt a kérdést, hogy miképpen lehetnek emberi jogok a nemzeti kisebbségek jogai. Vagyis azt, hogy a nemzeti kisebbségek jogai redukálhatók-e központi nemzetiségi jogra, valamint azt, hogy ha ezt tesszük, milyen viszonyba kerülhet ez a jog az emberi jogokkal. Ha pedig nem redukáljuk a nemzeti kisebbségi jogokat egyetlen központi jogra, akkor az így keletkező jogok hogyan feleltethetők meg az emberi jogokkal? Hasonló kérdések vetődhetnek fel, ha a problémát a másik oldalról közelítjük meg: vajon az emberi jogok valamelyike hordozza-e a nemzeti kisebbségek jogait, avagy az emberi jogok valamely adott csoportjának együttese adja az egyes kisebbségi jogok emberi jogi dimenzióját, ill. a központi nemzeti kisebbségi jog emberi jogi dimenzióját?